

HÚSVÉTI HATÁRKERÜLÉS FELSŐ-HÁROMSZÉKEN ÉS TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEI ERDÉLYBEN

Anaptári év jeles napjaihoz fűződő szokásaink jelentős része a termékenység biztosítására irányult. A húsvéti határkerülés is szervesen kapcsolódott népünk agrárhagyományaihoz és jogszokásaihoz. Dolgozatomban ennek az agrárrítusnak egy felső-háromszéki formáját mutatom be. E rövid áttekintés azért is indokolt, mivel az eddigi szakirodalomból ismert erdélyi adatok jó része Székelyföldnek is csak egy szűkebb területéről (Nyárádmentéről és Kis-Küküllő felső vidékéről) származik.

Az erdélyi régiségben a határjárásnak elsősorban a földtulajdonjogi viszonyok rögzítésében és változásainak megállapításában volt nagyobb szerepe. Az egyes falvak vagy birtokosok közti vitákat a határ körüljárásával rendezték, amikor az öregekkel együtt felvonuló fiatalokat a határvonalak emlékezetben történő biztos rögzítéséért komolyabb vagy tréfásabb formában megcsapták.¹

Szabó T. Attila kutatásai nyomán ismerjük, hogy Erdélyben már 1596-ban gyakorolták a határkerülést. Az általa felfedezett magyar nyelvű oklevél a belső-szolnoki Kőfarka és Középfalva közötti határ megállapítását és megjelölését írja le: „Elsőben el kezdvén a Szamos parton Virágos Berki határ ellenében az ott való szántóföldek között, mely helyet hínak oláhu Poplynak, magyarul Nyarosnak ott hanyattuk az első Közfalu és Keőfarki határdombot. Onnét elindulván észak felé előmenvén az első dombtul, mely Nisztor György irotványa közepin vagyon második határdombot vettük az helyen melyet oláhu rétul Virog ulyuynak hínak szintén az szélen vagyon Kerekes János kaszáló ríte mellett... Hatodik határ Dombot hanyattuk ugyan azon oszto földek között, kinek az fenekin egy nagy határ Kouacz keő vagyon foglalva...”²

Második történeti adatunk 1620-ból származik, melyet Mészöly Gedeon fedezett fel, s közleményében a határjáró fiatalok megcsapatásának jelentőségére hívta fel a figyelmet.³

Bálint Sándor egy 1665-ös feljegyzés alapján közli, hogy „az mi romano-catholica religionkban régi, bévött szokás az volt, hogy mink az karácsonyi és húsvéti ünnepeknek éjszakáin hajnalig is miseszolgálatban foglaljuk magunkat, akkoron az ifjúság szokott lövöldözni afelett az is régi, bévött törvényünk volt, hogy minden húsvét napján határt kerülénk, azaz processiot járánk.”⁴

Időrendben a következő okleveles adatunk a határjárás 1715-ből származó előfordulását jelzi. A Szabó T. Attila által ismertetett leírás a kalotaszegi Bánffy-birtokok Szilágyság felé eső határának kijelölését örökíti meg. Bánffy László jobbágya, az úgynevezett Georgius Magda öregember vallomásában elmondta, mikor Csáki János

1 Takács 1987. 151–195.

2 Szabó T. 1941. 284. /1980. 341./ A szerző a szöveghez fűzött jegyzeteiben megjegyezte, hogy a Virágos Berki kifejezés a mai Virágosbereknek felel meg, valamint a Poply a román plop nyárfa jelentésű szó többes számú alakja. Lásd a rom. plop – 'nyárfák'

3 Idézi Szabó T. 1971. 557–558.

4 Bálint 1937. 55.

almási jószágának gondviselője, Varga Pál János tizennégy szilági öregemberrel, két szolgabíróval és két nemes személlyel vallatta őt a vitatott földterület hovatartozásával kapcsolatban, hogy ő tizennégy esztendő volt akkor, „mikor aztán kijárták volna a határt itt, ezen a Sido szérűn felül lévő keresztül menő útnak a felső martján, említett Varga Pál János engem, minthogy csak kicsin voltam, emlékezetnek okáért pofon is csapa mindkét felől, hogy jövendőben megemlegethessem ezt a határjárást.”¹

Egy következő feljegyzés 1753-ban keletkezett, amikor a Csanád megyei Koppány és Székegyháza közötti határt megállapították, s annak keretében szintén „emlékezetnek okáért” két felnőttet csaptak meg tréfás módon.²

Takács Lajos egyik dolgozatában a húsvéti határjárás Zala megyei formáját ismertette. Egy 1761-ben keletkezett jegyzőkönyv alapján közli, hogy a zalaegerszegiek is hagyományosan minden esztendőben húsvétkor a szomszédos falvak jóváhagyásával zászlóval, katonás rendben felvonultak, s a határjeleket megújították és fába lövöldöztek.³ Egy évszázaddal későbbi 1857-es leírás a zalaegerszegi fiatalok megcsapását is tartalmazza: „A határjáró újoncok szigorú vizsgálat alá vétetnek, s ha kisül, hogy most először léptek e határvédelmi századba, a határdombra nyújtóztatva 6–12 pálcaütéssel illetnek.”⁴

A határjárás Kalotaszegen is jellegzetes jogi aktus volt. Általában évente a határbíró vagy más hites személy a falu elöljáróival ellenőrizte a határjeleket, s egy-egy határhalmnál a fiúk hátuljára vertek, hogy emlékezetessé tegyék a vitatott jelek helyét. 1807-ben egy idősebb körösfői jobbágy így emlékezett a szokásra: Hallottam az Néhai édes atyámtól, és egy Német Márton nevezetű 100. Esztendő öreg Embertől ennek előtte mint egy 40. Esztendővel beszélteni, hogy a Határ járáskor ... el menvén a Körösfői Hágo vagy is Bábucz oldal tetőre, ottan meg állottak, és harmas határ Dombokat tsináltanak, mellyeket el készítvén, örök emlékezetül ottan pálínkáztanak, és at a Pálínkás Úvegeket a Földhöz vervén Darabjait a Határ Domba bé ásták.⁵ Körösfőn egészen a XIX. század közepéig fennmaradt egy látványos, az egész falu jelenlétében történő ünnepi határkijelölő szokás is. A barázdálás minden évben május első szombatján, a helység elöljáróinak vezetésével történt, amikor 8-10 pár ökör által vont ekével meghúzták a falu külső határvonalát.⁶

Szabó T. Attila kutatásaiból ismerjük, hogy 1816-ban Kalotaszeg és Szilágyság határán lévő Börmény nevű erdőrész határának megjelölését körüljárás keretében végezték el. Mikor egy nyárfára rávésett és egy földbe helyezett keresztel megörökítették a határpontot, „emlékezet okáért egy ifjú nevedékenyre tréfás és igen szenvedhető módon kettőt-hármat vágunk is, hogy másoknak és még jövendőbelieknek is, ha él, és szükség lesz, s kívántatni fog, a dolgot úgy is bizonyíthassa.”⁷

1 Szabó T. 1971. 31.

2 Scheiber 229–230. Idézve Szabó T. 1971. 31–32.

3 Takács 1974

4 Résző Ensel 1987. 163.

5 Idézi Péntek 1997. 231.

6 Kós 1999. 56-57.

7 Szabó T. 1971. 32.

Ráduly János egy 1838-ban írott peranyag alapján vázolta fel a határkijelölés mozzanatait Kibéd és Sóvárád között. A két település között már 1652-től vizzály keletkezett, s ezt a hosszú konfliktust végül a XIX. században határjárással rendezték. A jogi eseményben résztvett az alkirálybíró, a szék aljegyzője, mérnöke, tollvivője, bírója is. A felek meghallgatására éppen a vitát kiváltó határjeleknél került sor, ahol mindkét fél igyekezett a saját igazát érvényesíteni. A fegyelemre egy külön csoport vigyázott. A határjárás a következő két évben is megisméltódott, míg 1840-ben a kijelölt széki bizottság úgy döntött, hogy a két fél határjele között egyenlő távolságra húzza meg a falvak végleges határát.¹

Orbán Balázs 1870-ben közzétett egy Nyárádmentéről származó Rákóczi halommal kapcsolatos adatot, mely szerint a remeteiek és a köhériek közötti területi vitát I. Rákóczi György szintén a határ kerülésével zárta. „A fejedelem határkijáratást tétetett, a most is nevét viselő halmot rakatta, s hogy emlékezetben maradjon, az erőszakoskodó prevarikátorokból néhányat e halmon meg is csapott. E halom jelöli most is a Remete és a görgényi uradalom erdőségei közti határt.”²

Székelyföldön évenként egyszer, rendszerint húsvétkor tartották meg a hagyományos határjárás. Ilyenkor tapasztaltabb idős emberek és fiatalok együtt kerülték meg a falu határát. A földterületek megkerülése idején ellenőrizték a fiatalok által még az ünnep előtt megújított határjelek épségét és a legfiatalabbakat testi fenyítésben részesítették, hogy halálukig emlékezzenek pontosan a faluközösség birtokainak kiterjedésére és végpontjaira.

A határkerülés székelyföldi formájáról első ízben 1854-ben Jakab Elek tett közzé egy leírást, amely a történész-kutató szülőfalujának, a nyárádmenti Szentgericének ismerteti határjárását.³ Jakab közlését átvette Réső Ensel Sándor és a magyar szokásokról írott szintézisében széles körben ismertté tette.⁴

A XIX. század végén Jakab Ödön szülőfalujában, a Kis-Küküllő völgyének felső részében fekvő Vadasdon megfigyelt formáját mutatta be.⁵ Szabó T. Attila egyik 1956-ban megjelent közleményében utalt arra is, hogy Nyárádszentimrén a határkerülés legényavatással kapcsolódott össze. Írásában megjegyzi, hogy a szokás átalakult formában Erdély-szerre még sok helységben él, s a levéltári kutatások sok érdekes adattal gazdagíthatják a szokásainkról kialakított képünket.⁶ Nagy Ödön a havadi szokásokról készített dolgozatában leírta a határjárás emlékezetben megőrzött formáját.⁷

Legutóbb Barabás László készített e témáról átfogó dolgozatot, amelyben a Nyárád menti Andrásfalván, Bedén, Jobbágyfalván, Nagyadorjánban, Rigmányban, Szentgericén, Szentháromságon, valamint a Kis-Küküllő menti Havadtón és Vadasdon élő és emlékezetben megőrzött formáit elemezte történeti, strukturális és funkcionális

1 Ráduly 1992

2 Orbán 1870. 95.

3 Jakab 1854

4 Réső Ensel 1867. 163–166.

5 Jakab 1898. 28–29.

6 Szabó T. 1971. 30–34.

7 Nagy 1980. 198–199.

szempontból.¹ A szerző következtetése szerint Marosszéken a szokás fénykora az első világháborúig tartott, s utána egy-egy évben kimaradt, majd teljesen megszűnt a második világháborút követő társadalmi-politikai viharok következtében. Ebben nagy szerepet játszott a mezőgazdaság erőszakos szövetkezetesítése, ami megszakította a székely közösségek föld iránti szoros kapcsolatát és ragaszkodását. Barabás László tanulmányában megjegyzi, hogy a határjárás legkorábban a központibb fekvésű falvakban (pl. Havadtó, Nyáradgálfalva, Nyárádszereda, Szentgerice) szűnt meg. A zártabb helységekben (pl. Szentháromság, Bede, Nagydorján, Vadasd, Rigmány) átvészelte a két világháborút, s egészen az 1960-as évekig élt megszakításokkal vagy felújítás segítségével. Az 1970-es években több faluban megpróbálkoztak újjáélesztésével.² Legutóbb Sebe Ákos figyelmeztetett arra, hogy az 1989-es változások után Nyáradgálfalván hosszas előkészítés eredményeként 1991-ben a faluközösség újból régi pompájában életre keltette a szokást.³

A hajdani Szászfölddel érintkező erdélyi magyar falvakban pünkösdkor szerveztek határkerülést. Pipén az unitárius magyarok áldozócsütörtökön látogatták meg a határt. Az körmenetben konfirmált fiúk és lányok vettek részt, akiket katonaviselt legények irányítottak. Útközben egyházi énekeket daloltak. A lelkész idősebb emberekkel együtt a falu végén várta a határkerülőket. Rövid ima után a templomban ünnepi vecsernyével zárták a szokást. Székelyderzsen csak fiúk vehettek részt a határkerülésben. A lányok virágokból és gabonaszálakból koszorúkat fontak, s azokkal ajándékozták meg a visszatérő legényeket. A legényegylet tagjai Székelyszombor határában pünkösöd nagyhetén újították meg a határponkokat. Az idősebbek a legutóbb konfirmált fiúkat ráfektették a halmokra és ott alaposan elverték feneküket.⁴

A moldvai magyar települések (pl. Szabófalva) határát a kalotaszegi gyakorlathoz hasonlóan hajdanán sánccal jelölték, amit aztán minden tavasszal közösségi munkával kijavítottak.⁵

Felső-Háromszéken, a „Szentfődnek” nevezett homogén katolikus falvakban a határkerülés csak az első világháború kitöréséig élt töretlen formában. A század első éveiben született adatközlőim emlékezete szerint Kézdiszentléleken, Kézdi-polyánban, Béla-falván, Esztelneken, Kurtapatakon, Csomortánban valamint Lemhényben és Kézdi-almásban az első világháború szakította meg folyamatosságát. A vidék férfitaláltságát ért nagy veszteség, s az azt követő gyökeres politikai változások hatására néhány faluban (Kézdiszentléleken, Kézdi-almás és Béla-falván) ki-kimaradt, más helységekben (pl. Esztelnek – Csomortán, Kézdi-almás – Lemhény) újabb lendülettel szervezték meg 1940 és 1947 között. A második világháborút követő időszakban egy-két félresikerült próbálkozás után 1949-ben az utóbb említett falvakban is hatalmi szóval tiltották be gyakorlását.

1990 tavaszán ezekben a faluközösségekben régi tulajdonosainak újra visszaadták a földeket, s szinte spontánul – tehát nem a falu értelmiségi rétegének a biztatására

1 Barabás 1980. 203–216.

2 Barabás 1980. 215.

3 Sebe 1991

4 Pozsony 1998. 224–226.

5 Imreh-Szeszka 1978. 200.

– újból megszervezték a határkerülést. Az előkészítés két falucsoportban volt sikeres. A régi hagyományok szerint Esztelnek és Csomortán, valamint Lemhény és Kézdi-almás együtt, közösen szervezte meg a szokást, mivel egyházi szempontból is homogén katolikus közösséget alkottak.

Az idősebbek emlékezete szerint mindkét falucsoportban fiatal legények és házas férfiak vettek részt a határkerülésben. Az előkészületek idején a kocsmában, vagy templomozás után találkoztak és megbeszélték a tennivalókat, elosztották a szerepeket. A legmegbecsültebb gazdát megkérték, hogy vállalja el a határjáró sereg vezéri tisztségét.

Általában egy ékesszólással megáldott, mindenki által tisztelt házasesembert választottak meg erre a szerepkörre. Utána kijelölték az énekvezetőt vagy előénekest, aki a határjárás közben irányítja a közös éneklést és imádkozást, valamint a sereghajtót. Ezek után a tisztségviselők megkeresték a helybeli katolikus lelkipásztort és egyeztették a határkerülés időpontját és kijelölték a határjárás zászlóvivőit.

A felső-háromszéki homogén katolikus falvakban húsvét vasárnapján reggel (a délelőtti nagymise előtt), került sor a határkerülésre. Az ünnepet megelőző héten a katonaság előtt álló legények feladata volt a falvak határában lévő határjelek felkérése és megújítása, valamint a kutak, források megtisztítása. Szintén a nagyhét alatt készítették fel a legények lovaikat is. Éppen ezért a határkerülés jó alkalom volt arra is, hogy a gazdák egymás előtt bemutathassák igavonó állataik ápoltságát, erejét és szépségét. A legények a határkerülésre hónapokon át készültek. Attól a pillanattól kezdve, hogy egy legény megkapta édesapjának beleegyezését a szokásban való részvételre, titokban zabbal etette hátasát, s azt naponta gondosabban ápolta, tisztította. Húsvét nagyhetén a fiatal legények próbát is tettek, s ennek keretében körüllovagolták a határt, közbe-közbe megálltak, s elvégezték a falu határának végpontjain álló jelek (általában kőből faragott kereszték) környékének megtisztítását, s a csorgók és kutak rendbetételét.

Az esztelniekiek a csomortániakkal együtt az alsó-esztelnieki katolikus templomnál gyülekeztek. Vasárnap reggel nyolc óra tájban a legények büszkén lovagoltak a találkozási helyre. Rendszerint a hagyományos székely férfiviselet gondosan őrzött darabjai kerültek ilyenkor elő: fehér székelyharisnya, keményszárú fekete csizma, fehér ing, fekete posztó mellény és kabát. Hidegebb időben fekete bőrkucsmát, melegebb hónapokban pedig kalapot viseltek fejükön. Lovaikat gondosan megtisztították, felnyergelték, s a nyereg alá színes gyapjútakarókat helyeztek. Az állatok sörényébe, farkába színes szalagokat (rendszerint pirosat, fehérét és zöldet) fontak. A csoport élén haladt a vezér, utána az énekvezető, majd két lovas egy-egy templomi zászlóval. Ezek mindig házas férfiak voltak. Őket követték a lovas legények, kettesével, a menetet mindig a sereghajtó zárta. Az alsó-esztelnieki templomnál (indulás előtt) egyet közösen imádkoztak és énekeltek. Elmondták a Miatyánkot és az Üdvözlégyet. A vezér Isten áldását kérte útjukra, majd az ő jelére megindultak, hangos ima és énekszóval megkerülték a határt. Először felmentek a Ferenc-rendiek zárdájához, majd Kurtapatak és Bélafalva határát érintve visszatértek az alsó-esztelnieki templom-

hoz. A határkerülés utolsó útszakaszán a legények egy meghatározott jelre versenyt futtattak. A falubeliek a templom előtt várták az érkezőket. A nyertes legény lovának nyakába virágkoszorút helyeztek. Miután a határkerülők elrendezkedtek, a plébános köszöntötte őket, s újból áldást kértek határaikra, állataikra és természetű növényeikre, kenyérgabonát termő földjeikre.

A lemhényiek a kézdialmásakkal együtt szintén egy csoportban kerültek meg a határt 1990-ben. Az esztelniekiekhez hasonlóan ünnepi öltözetben, büszke testtartással ültek gondosan megtisztított és virágokkal meg színes szalagokkal ékesített lovaikon. A kézdialmásiak a falu központjában, a harangtorony alatt gyülekeztek, majd énekszó és imádkozás közben reggel nyolc óra tájban átlovagoltak egy domboldalon a közeli Felső-Lemhénybe. A lemhényi lakosok a Kápolnánál fogadták az érkezőket. Egy-egy gazda, beszédesebb ember köszöntötte az almásiakat, s pálinkával meg kaláccsal kínálták meg a szomszéd faluból érkezetteket. Közös imádkozás után felsorakoztak. Elöl mentek az almásiak, élükön a vezérrel és az énekvezetővel. Utánuk következtek a zászlóvivők és a legények. A lemhényiek csoportjában egy hintón szállították a Szent Mihály-templom nagy zászlóját, melyet három rúd segítségével tartottak.

A menet a Kápolnától kitért a berecki határ felé, onnan lelovagoltak Alsó-Lemhénybe, s az országúton haladva Nyújtód határát érintve Kézdialmás felé tartottak. A menet, mikor egy-egy határkereszthez ért, megállott, és megvizsgálták, hogy a fiatalok rendbetették-e annak környékét. Ha hibát találtak munkájukban, akkor a megbízott fiatalokat kezüknél és lábuknál fogva megragadták és odaverték ülepüket a határjelhez. Szintén így büntették azt is, aki kimozdult a sorból vagy mást megelőzött. Általában a szokásban első ízben résztvevő fiatal legények nem tudták elkerülni ezt a tréfás büntetést.

Mikor a határkerülők elértek a Sároskötél nevű helyre, ott a vezér felemelte a kezét, s megállította a menetet. A fiatal legények lovaikkal egymás mellett felsorakoztak, s egy sípjelre lóversenyt rendeztek. A vetélkedésben résztvevők Kézdialmás központjában álló keresztig futtattak. Ott már izgalommal várták őket az almásiak. A nyertes kezébe egy templomi csengőt adtak, lovának nyakába pedig egy koszorút helyeztek.

Miután a versenyzők elrendezkedtek s felsorakoztak a megszokott eredeti sorrendbe, háromszor megkerülték a kézdialmási tornyot, majd a vezérrel s a lóverseny győztesével az élen fellovagoltak a Szent Mihály hegyén álló katolikus vártemplomhoz. Ott várta már őket Felső- és Alsólemhény, Kézdialmás és a környékbeliek népes tömege, s izgatottan találgatták, vajon ki lehet a vetélkedés győztese. A katolikus lelkipásztor ünnepi beszédben köszöntötte a határkerülőket, áldást kért határaikra, gabonaföldjeikre. Az egybegyűltek egyet közösen imádkoztak és énekeltek, majd a lovas határjárók itt is háromszor megkerülték a templomot, s utána közös istentisztelettel zárult az ünnepség.

1990-ben és 1991-ben alkalmam volt a helyszínen is megfigyelni a határjárás megújított változatát. A szokást újraszervező falvakban már az ünnepet megelőző napokon nagy volt az érzelmi felfokozottság és izgalom. Mivel hiányzott a hagyomány szerves folyamatossága, azoknak a szervezőknek volt nagy szerepe, akik kislegény korukban az utolsó határjárásban még aktívan részt vehettek. Ők ismerték

a szokás forgatókönyvét, s szerepekre le tudták bontani a tennivalókat. Közvetlen utasításaiknak az előkészítő fázisban volt nagyobb szerepük.

A határkerülés tényleges menetét a nézők közül azok is befolyásolták, akik szintén közvetlenül, még fiatal korukban ismerték meg, nézték végig a szokást, s hangos megjegyzéseikkel, utasításaikkal folyamatosan korrigálták a résztvevő legényeket vagy ifjabb házasembereket. Akiknek nem volt alkalmuk az egykori hagyományt megismerniük, azoknak most nézőkként is ünnepi, kiemelkedő jelentésű napot jelentett, hiszen egy olyan nagy tömegeket megmozgató közösségi szokásban vehettek részt, amit a hatalom négy évtizeden át eltiltott.

Éppen ezért a szokás funkciója is minőségi változásokon ment át. Az idősebbek, a hatvan éven felüliek még emlékeztek az egykori hiedelemháttérre, mely szerint ha húsvét vasárnapján a legények és a férfiak imádkozva és énekelve körülkerülik a falu szántó-földjeit, határát, akkor az elkövetkező évben a természeti csapásokat, károkat elhárítják földjeikről és biztosíthatják a bő termést. A határkerülés eredete funkcionális síkon összefügg a mágikus kör alapjelentésével. Eszerint, ha egy területet, építményt, állatot, embert megszábot időben és eljárásokkal megkerülnék, akkor azt megvédi minden gonosz erőtől, bajtól és váratlan csapástól. Ujváry Zoltán véleménye szerint a varázskörrel kapcsolatos néphitből alakult ki a határ megkerülésének mágikus vonulata.¹

A mágikus körrel kapcsolatos hiedelmek és eljárások Háromszéken még napjainkban is élők. Elsősorban az idősebb nemzedékek körében gyakorolják bajelhárító, óvó és termékenységvarázsló célból. Például a kender- és a lentáblát rendszerint éjjel, tizenkét órakor, telihold idején meztelenül kerültk meg még az 1960-as években is, hogy elkerüljék a kártékony madarak pusztítását. Egészen 1962-ig gyakorolták tűz ellen a gabonaasztag éjfélkor történő megkerülését, de napjainkig fennmaradt annak a hiedelemcselekvésnek a gyakorlása is, melynek előírásai szerint a sírt háromszor háttal visszafelé meg kell kerülni éjszaka napfelkelte előtt, hogy a hazatérő lelkeket távol tartsák.

A legények megcsapása a határjelek szomszédságában a középkori jogi hagyományokon alapszik, amint azt láttuk a történeti adatok ismertetése rendjén. A középkor idején adományozáskor, örökléskor vagy vételkor, esetleg viták miatt a birtokot a tulajdonos, a szomszédok és esküdt személyek körüljárták, határpontjait megjelölték. A falvak határának sértetlenségét úgy is biztosítani akarták, hogy periodikusan körüljárták, a jeleket felújították, s a fiatal legényeket jelképesen hozzácsapták a határjelhez, vagy megvesszőzték, hogy halálukig emlékezzenek a határ nevezetesebb pontjaira.

A határjelek már a középkorban is elsősorban a földterület jogi védelmét biztosították. Ezeket nemcsak magánterületek közé, hanem a falvak határát jelző vonalra is elhelyezték. Eredetük szerint lehettek természetesek és mesterségesek is: pl. élőfák, kőjelek, keresztek, földből készített hompok, fába rótt jelek stb. A határt reprezentáló

¹ A szerző felsorolja a mágikus kör különböző megjelenési formáit. Szerinte: 1. a határt körüljárták vagy körülszántották jégeső, madarak, ragya és rosszakaratú lények ellen; 2. a szőlőterületet is megkerülték jégverés, madár és rosszakaratú lények ellen; 3. az egész falut is megkerülték járványok és betegség ellen; 4. a házat körüljárták boszorkányok, kígyók, békák, férgek, tűz ellen; 5. az istállót is megkerülték boszorkányok és tűz elhárításáért; 6. a boszorkányok ártó ereje ellen a méhest, nyári villámcsapás ellen az asztagot; 7. a hazatérő lelkek elhárítására a sírt; 8. betegség, boszorkány ellen az állatot kerülték meg. Vö. Ujváry 1980. 21–23.

jelek ritmikusan, meghatározott távolságban követték egymást. A legtöbb községi szabályzat vagy falutörvény arra kötelezte a helység előljáróit, hogy évente újítsák meg a jeleket és a határt járják körül, s a vitás kérdéseket a szomszédokkal rendezzék.¹ A határkerülésre rendszerint tavasszal került sor: Kiskunságban Szent György napján², Dunántúlon (pl. Zalaegerszezen) és Székelyföldön húsvétkor³. Az erdélyi szászok is ismerték a határkerülést. A Balázsfalva szomszédságában fekvő Szépmezőn (Şona-Schönau) pünkösdi vasárnapja előtt egy héttel zöld gallyakkal és virágokkal feldíszített lovas szekerekkel járták be a határt és megvizsgálták, hogy a kijelölt kislegények hogyan tisztították meg a mezőn levő csorgókat.⁴

Bálint Sándor közléséből láttuk, hogy már a középkorban az egyház beleegyezését adta a határkerülés megszervezéséhez. Felső-Háromszék katolikus falvaiban a szervezők mindent aprólékosan megbeszéltek a lelkipástorral is. Elkérték tőle a templomi, gyülekezeti zászlókat és csengőt, s a határjárás idején egyházi énekeket és imákat szólaltattak meg. A csoportok egy-egy szakrális építménytől indulnak: Esztelneken a templom mellől, Lemhényben a Kápolnától, Almásban a harangtoronytól. A határjárás közben egyházi gyakorlatban élő énekeket és imákat adtak elő, s a templomi zászlók is kiemelték, kihangsúlyozták a szokás szakrális jellegét. A helybeli katolikus lelkipásztorok jelenlétükkel is ezt erősítik meg, sőt áldásukat is adják a határjárásban résztvevő férfiakra és legényekre.

Ha a háromszéki változat szerkezetét összehasonlítjuk formai szempontból a marosszéki határkerüléssel, a következő hasonlóságokra és különbségekre figyelhetünk fel:

Egykor Háromszéken is – hasonlóan a Marosszéken leírt formához – tavasszal a fiatal legények feladata volt a határjelek és a kutak felújítása. Ezt a szokáselemet 1990-ben nem újították fel a felső-háromszéki falvakban.

Háromszéken húsvét vasárnapján reggel indultak a határ körbekerülésére, míg Marosszéken éjszaka, ahol jobban strukturált a szokásban résztvevők csoportja is (pl. király, ítélőbíró, csapómester, sereghajtó, oldalvédő, csendőr, felvigyázó stb.). Felső-Háromszéken nem ismerték a királyválasztást, de ehelyett gyakorolták a pünkösdi királyválasztásokra emlékeztető versenylovaglást. Ennek nyertesét nagy figyelem kísérte, kiemelkedő szerepkörét azzal is jelezték, hogy lovának nyakába koszorút helyeztek, kezébe pedig egy templomi csengőt adtak. Ez nagy sikernek s megtiszteltetésnek számított. A háromszéki határkerülés jobban fűződik az egyházi élethez: templomi zászlókkal vonulnak, egyházi énekeket dalolnak és háromszor megkerülik a templomot is a határjárás végén. Ezzel szemben Marosszéken a legények profán cselekvésekkel, például fenyőágazással és hajnalozással zárják a szokást.⁵

A felső-háromszékiek húsvéti határkerülése sokkal közelebb áll a csíki meg a gyergyói formákhoz és hagyományokhoz. Ott is húsvét vasárnapján reggel lóháton,

1 Tárkány Szücs 1981. 689–691., valamint Szabó T. 1940. 258. /1980. 341./

2 Tálasi 1936. 40–41.

3 Réső Ensel 1867. 154.

4 Pozsony 1991. 22–28.

5 Barabás 1980. 204–209.

egyházi énekekkel és imákkal, templomi zászlókkal kerülnek meg a határt. Ez nem meglepő, hiszen Felső-Háromszék lakossága egyházi téren is mindig szoros kapcsolatot tartott a homogén katolikus Csíkszék és Gyergyó népével, világszemléletük, népi kultúrájuk is hasonló értékrenden alapult.

A jövőben érdekes vizsgálatnak ígérkezik az is, hogy e felújított szokások bele tudnak-e szervesen illeszkedni a faluközösségek hagyományaiba, naptári rendjébe, s ha igen, akkor milyen funkciómódosulásoknak leszünk a tanúi. Ha eltűnnek, akkor az milyen gazdasági, politikai, társadalmi tényezők hatására következik be.

Az már most is nyilvánvaló, hogy felújításuk az 1989-es fordulatnak köszönhető, ami lehetővé tette, hogy az eddig elfojtott etnikai, közösségi érzések ilyen nagy tömegeket megmozgató rendezvényen is megnyilvánulhassanak, s kifejezésre juthassanak különböző sajátos szimbólumok (pl. székely viselet, nemzeti színű szalagok, kokárdák, himnusz éneklése stb.) segítségével. Másodsorban azt hangsúlyozzuk, hogy ezekben a faluközösségekben meggyőződéses katolikus emberek élnek. Reálisan hisznek abban, hogy az egykor jogtalanul eltulajdonított s 1990 után visszavett földjeik termékenységét Isten segítségét kérve, régi szokások és rítusok előírásainak szigorú betartásával eredményesen befolyásolhatják.

Irodalom

Bálint Sándor

1937 Húsvéti vallásos népszokásaink. Ethn. XLVIII. 55.

1938 Népünk ünnepei. Budapest

Barabás László

1980 Tavaszi határkerülés a Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső völgyében. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): Népismereti Dolgozatok 1980. Bukarest. 203–216.

Gál Kálmán

1895 Határkerülés és húsvéti öntözés a Nyárád vidékén. Ethn. VI. évf. 301–303.

Hegyeli Attila

2000 A térbeli határ archeotípusa. Határhelyek a magyar folklórban. Szakdolgozat. Babeş-Bolyai Tudományegyetem. Kolozsvár, 105.

Imreh István

1983 A törvényhozó székely falu. Bukarest

Imreh István-Szeszka Erős Péter

1978 A szabófalvi jogszokásokról. In: Kós Károly-Faragó József (szerk.): Népismereti dolgozatok. Bukarest, 195–207.

Jakab Elek (*Agricola*)

1854 Húsvéti határkerülés székely földön. Hetilap III. 35.sz. Újra közölte Egyed Ákos: A megindult falu. Bukarest. 35–41

Jakab Ödön

1898 Húsvéti határjárás Vadasdon. Erdély Népei I. Kolozsvár. 28–29.

Kós Károly

1979 Földműves és határbarázdáló faekék Erdélyben. In: Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Bukarest, 131–196.

- 1999 Népi földművelés Kalotaszegen. A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára 7. Szerk. Viga Gyula. Debrecen
- Mérey Klára
1976 A XVIII. századi határpercek néprajzi és történeti forrásértéke. Ethn. LXXVIII. 533–546.
- Nagy Ödön
1980 Népszokások múltja és jövője Havadon. In. Kós Károly – Faragó József (szerk.): Népismereti Dolgozatok 1980. Bukarest. 191–202.
- Orbán Balázs
1870 A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból. IV. Pest
- Péntek János
1997 Kert, gyepű, határ. Ethn. 108. évf. 1-2. sz. 219–234.
- Pócs Éva
1987 Tér is idő a néphitben. Ethn. XCIV. évf. 177–205.
- Pozsony Ferenc
1991 Csorgóújítás és esővarázslás a sónai szászoknál. Művelődés XL. 1.sz. 22–28.
1998 Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi magyar népszokásokban. Csíkszereda
- Ráduly János
1992 Kibédi és sóváradai határjárás 1838-ban. Néprajzi Látóhatár I. évf. 1-2. sz. 81–89.
- Réső Ensel Sándor
1987 Magyarországi népszokások. Pest
- Sebe Ákos
1991 Hagyományápolás Nyárádgálfalván. (Kézirat a KJNT archívumában.)
- Scheiber Sándor
1955 Az emlékezetet hátuljokra verik. Magyar Nyelv LI. 229–230.
- Szabó T. Attila
1940 Határjelek a XVIII. században. Ethn. LI. évf. 258. Újabb közlése Uő.: Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek IV. Bukarest, 1980. 341–342.
1941 Egy erdélyi határjárás adat 1596-ból. Ethn. LII. 284. /Újabb megjelenési helye: In. Uő. (szerk.): Nép és nyelv. Válogatott tanulmányok, cikkek IV. Bukarest, 1980. 341.
1956 Az emlékezetet hátuljokra verik. Magyar Nyelv LII. 482–484. Újabb kiadása In. Uő. A szó és az ember. Válogatott tanulmányok, cikkek II. Bukarest, 1971. 30–34.
1971 Válogatott tanulmányok, cikkek II. Bukarest
- Szikszi Mária
1999 Csoportok, határok, identitások. In. Pozsony Ferenc (szerk.): Csángósors. Moldvai csángók a változó időkben. Bp. 97–102.
- Takács Lajos
1974 Húsvéti határjárás 1761-es leírása. Ethn. LXXXV. 389–396.
1987 Határjelek, határjárás a feudális kor végén Magyarországon. Budapest
- Tálas István
1936 A Kiskunság népi állattartása. Budapest
- Tárkány Szücs Ernő
1981 Magyar jogi népszokások. Budapest
- Ujváry Zoltán
1980 Népszokás és népköltészet. Válogatott tanulmányok. Debrecen